

Л. Акімова

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ НА РІВНІ ДЕРЖАВНИХ УСТАНОВ

Проаналізовано різноманітні підходи науковців до оцінки фінансової безпеки підприємства. Виділено основні методи забезпечення фінансової безпеки держави. Охарактеризовано ризики при забезпеченні фінансової безпеки України. Окреслено основні індикатори економічної безпеки при оцінюванні рівня фінансової безпеки держави. Виділено сигнали окремих індикаторів фінансової безпеки.

Ключові слова: економічна безпека держави, індикатори фінансової безпеки, загрози фінансовій безпеці, фінансова безпека, методичні підходи, аналіз, індикатори, критерії, функціональна структура.

В умовах інтенсивного поширення кризових явищ в економіці України, фінансової та політичної нестабільності, посилення конкурентної боротьби та негативного впливу факторів зовнішнього середовища, проблема забезпечення фінансової безпеки підприємства набула особливого значення.

Фінансова безпека є індикатором ефективності та результативності діяльності підприємства як у поточному, так і у плановому періодах, тому дослідження цього питання викликає значний науковий інтерес.

Окрім того, належний рівень фінансової безпеки забезпечують здійснення моніторингу і визначення основних загроз для своєчасної розробки та здійснення практичних заходів зниження негативного впливу чи ліквідації загроз, які поділяють на внутрішні та зовнішні, існуючі та можливі.

Значна кількість науковців займається питанням оцінки фінансової безпеки підприємства. Так, у працях таких фахівців, як О. Амосов, К. Гарячева, А. Іванова, А. Сухоруков, Л. Матвійчук, О. Почечун, Л. Лісовська, М. Рета, М. Єрмошенко, О. Савицька та інші, узагальнено теоретичні та практичні матеріали значної кількості науковців щодо методів оцінки фінансової безпеки підприємства. Проте, проаналізувавши велику кількість методичних підходів, з їх позитивними та негативними чинниками, ми дійшли висновку, що неможливо визначити єдиний підхід до оцінки фінансової безпеки підприємства.

Проте методологічні підходи до оцінки рівня фінансової безпеки та її складових включають визначення критерію фінансової безпеки, вибір показників (індикаторів), визначення їх порогових значень, моніторинг цих показників, співставлення фактичних значень показників із пороговими, визначення ступеня фінансової безпеки, аналіз отриманих результатів, прогнозування найважливіших груп показників (індикаторів).

Граничні значення індикаторів А. Сухоруков називає “пороговими”, а відхилення фактичного значення індикатора від порогового свідчить про необхідність попередження або усунення причин цих відхилень [1]. Порогові значення індикаторів встановлюють залежно від особливостей досліджуваного процесу. Вони не визначаються точними розрахунками, а встановлюються експертно на основі досвіду.

М. Єрмошенко вважає сукупність індикаторів стану фінансово-кредитної сфери основною вхідною інформацією, на якій базується весь процес стратегічного планування фінансової безпеки [2]. Недостатній рівень фінансової безпеки в Україні, таких її елементів, як безпека грошового обігу, інфляційна, валютна, бюджетна, боргова та інвестиційна, є частково результатом недостатнього теоретико-методологічного дослідження цих категорій.

Л. Лісовська, як альтернативний шлях оцінювання рівня фінансової безпеки, пропонує визначення критерію фінансової безпеки, аналіз отриманих результатів, вибір показників (індикаторів) визначення порогових значень, моніторинг показників співставлення фактичних значень показників з пороговими визначення ступеня фінансової безпеки, прогнозування найважливіших груп показників (індикаторів) [3].

Оцінювання рівня фінансової безпеки повинна відбуватися з урахуванням дотримання таких принципів:

- адекватності оцінкових параметрів сутності процесів, що є предметом аналізу;
- комплексності (врахування усіх факторів, що впливають на певну небезпеку чи загрозу);
- виділення головних елементів наявних або потенційних небезпек і загроз;
- послідовності оцінкових заходів;
- можливості вжиття необхідних запобіжних, профілактичних або коригувальних заходів щодо реальних чи потенційних небезпек і загроз.

Індикатор – елемент, що відображає процес або стан об'єкта спостережень, його якісні та кількісні характеристики. Щодо вибору індикатора, необхідно зазначити, що кожен показник має бути економічною величиною, яка має чіткі межі коливань. Потрібно розрізняти індикатори міжнародного рівня та національні, індикатори відстеження та впливу [4].

Індикатори фінансової безпеки відображають специфіку певного рівня управління (громадян, домогосподарств, підприємств, організацій, галузі господарського комплексу, регіонів, банківської системи, фондового ринку, держави) або таких її складових, як безпека грошового обігу, інфляційна, валютна, бюджетна, боргова й інвестиційна безпека.

Індикатори міжнародного рівня використовуються здебільшого міжнародними організаціями для зіставлень і аналізів показників країн світу. Національні індикатори застосовують для вивчення тенденцій у розвитку фінансово-кредитної сфери країни, виявлення її переваг та недоліків, можливостей і ризиків. Програмні індикатори (відстеження) мають допомагати прослідкувати хід реалізації заходів монетарної, валютної, фіскальної, бюджетної, інвестиційної, боргової політики. Індикатори впливу передбачають кількісну та якісну характеристику змін, що відбуватимуться від виконання політичних намірів [5].

Обґрунтована система індикаторів дає змогу оперативно здійснювати аналіз фінансової безпеки різних об'єктів, попереджувати розвиток негативних тенденцій, вносити необхідні корективи як у повсякденну діяльність, так і на перспективу, прогнозувати розвиток подій. Залежно від специфіки досліджуваного явища, визначаються порогові значення індикаторів, що не можуть визначатися шляхом точних розрахунків, а визначаються експертно на основі досвіду.

З метою забезпечення фінансової безпеки, важливо здійснювати постійний моніторинг її індикаторів, зокрема:

- рівень перерозподілу ВВП через Зведений бюджет України;
- рівень монетизації ВВП;

- дефіцит Державного бюджету;
- ступінь доларизації національної економіки;
- швидкість обігу готівки;
- процентна ставка за банківський кредит;
- ставка рефінансування НБУ;
- валютний курс;
- питома вага довгострокових банківських кредитів у загальному обсязі наданих кредитів;
- питома вага податків в обсязі ВВП [6].

Окрім того, оцінка фінансової безпеки на національному рівні нині здійснюється відповідно до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Відповідно них, виділяють шість блоків індикаторів для оцінки різних структурних складових фінансової безпеки держави. Так, безпека небанківського фінансового ринку та бюджетна безпека визначаються на основі чотирьох показників, стан боргової безпеки оцінюється на основі п'яти співвідношень, рівень валютної та грошово-кредитної безпеки діагностується шістьма індикаторами, а для оцінки банківської безпеки використовується сім показників.

Є кілька методів забезпечення фінансової безпеки, серед яких доцільно виокремити: збір і аналітичну обробку інформації, постійний моніторинг і аналіз загроз та індикаторів фінансової безпеки, прогнозування умов і здійснення конкретних заходів щодо підтримання належного рівня фінансової безпеки (рис. 1).

Рис. 1. Основні методи забезпечення фінансової безпеки держави [7]

Підтримку фінансової безпеки на належному рівні забезпечують здійснення моніторингу і визначення основних загроз. Це дає змогу своєчасно розробляти та вживати практичні заходи з мінімізації чи ліквідації негативного впливу загроз.

Усі проблеми у фінансовій безпеці можна поділити на внутрішні та зовнішні, існуючі та можливі. Критерієм поділу загроз на існуючі або можливі є порогове значення індикатора, який характеризує певну загрозу. Загрози, які уже перевищили порогові значення, вважаються існуючими або реальними, якщо ні – можливими або потенційними. Основними проблемами в сфері забезпечення фінансової безпеки України є:

– недостатність фінансових ресурсів у суб’єктів господарювання для забезпечення відтворювального процесу;
 – незавершеність законодавства у фінансовій сфері;
 – слабкість грошово-кредитної системи;
 – відсутність цілісної стратегії іноземного інвестування;
 – низький рівень соціально-трудових відносин, соціальної спрямованості економіки;
 – незбалансованість структури зовнішньої торгівлі, значний обсяг зовнішнього боргу [8].

Розрахунок фактичного значення потребує аналізу порогових значень індикаторів стану фінансової безпеки України у часовому розрізі. Стосовно визначення інтенсивності та сили впливу загроз, необхідно звернутися до методів експертного аналізу. Використання методу оцінки рівня фінансової безпеки, запропонованого О. Лісовською, як додаткового механізму вимірювання ступеня загроз дасть змогу підвищити ефективність заходів зі зміцнення фінансової безпеки держави. Застосування теорії ймовірності допоможе попереджати виникнення загроз і вживати адекватних заходів із їх зменшення, уникнення або усунення (табл. 1) [9].

Таблиця 1

Ризики при забезпеченні фінансової безпеки України [10]

№ з/п	Потенційні та реальні ризики	Коротка характеристика потенційних чи реальних ризиків
1	Недосконалість і незавершеність законодавства у фінансовій сфері	призводить до послаблення її регуляційних функцій, криміналізації економічних відносин, зниження внутрішніх соціально-економічних стимулів економічного росту, нездатності ефективно обслуговувати грошові потоки глобальної економіки
2	Слабкість грошово-кредитної системи	проявляється у недостатності обігових коштів, низькому рівні платіжної дисципліни, значних обсягах внутрішньої заборгованості; підтримання штучного курсу національної валюти за рахунок, здебільшого, монетарних важелів, що стримує розвиток національної економіки і призводить до поширення “тіньової” економіки
3	Невисока конкурентоспроможність банківської системи	низький рівень сумарного банківського капіталу, який не задовольняє потреби економіки, насамперед з огляду на потреби економічного зростання, на здійснення істотних структурних змін, переходу до інноваційно-інвестиційної моделі економічного зростання
4	Відсутність цілісної стратегії щодо іноземного інвестування, зокрема ТНК	недостатня інвестиційна активність вітчизняного капіталу, яка є недостатньою для відтворення національної економіки, усунення структурних диспропорцій, економічного зростання країни
5	Низький рівень розвитку фондового та страхового ринку	його низька капіталізація, недостатність фондових інструментів, недосконалість фондової інфраструктури
6	Незбалансованість структури зовнішньої торгівлі	відсутність інфраструктури з обслуговування та дієвих механізмів регулювання грошових потоків глобальної економіки, які були б включені до європейської та міжнародної систем безпеки

Узагальнюючи різні позиції з приводу існуючих проблем при забезпеченні фінансової безпеки держави, а також аналізуючи норми вітчизняного законодавства у цій сфері, джерела потенційних і наявних загроз можна поділити на внутрішні і зовнішні. При цьому загрози фінансовій безпеці доцільно розглядати як наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України у фінансовій та економічній сферах.

Сучасна динаміка суспільних процесів в Україні й світі зумовлює необхідність формування адекватної, ефективної та економічно виправданої системи захисту національних інтересів та забезпечення національної (зокрема економічної і фінансової) безпеки. Стратегічною метою політики національної безпеки України є забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності, національної єдності на основі демократичного поступу суспільства і держави, дотримання прав і свобод людини й громадянина, створення умов для динамічного зростання економіки, забезпечення європейських соціальних стандартів і добробуту населення. Як зазначається у Стратегії національної безпеки України, забезпечення прийнятого рівня економічної безпеки неможливе без здійснення структурної перебудови і підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Для цього необхідно насамперед поліпшити інвестиційний клімат, зокрема шляхом забезпечення дієвого захисту права власності, удосконалення регуляторного і корпоративного законодавства, обмеження монополізму, розвитку фінансового та фондового ринків [11].

Одним із найважливіших завдань у цьому контексті є реформування податкової системи, забезпечення спрямованості фіскальної політики держави на зменшення частки усіх складових матеріальних витрат в економіці. Необхідно підвищити ефективність використання державних коштів, забезпечити дієвий державний контроль за діяльністю суб'єктів природних монополій, прозорість використання ними фінансових ресурсів, ефективність тарифної та регуляторної політики. Заходи економічної політики держави потрібно спрямовувати також на зміцнення фінансового стану суб'єктів господарювання, забезпечення зростання їх рентабельності та капіталізації. Не менш важливо забезпечити подолання тінізації економіки та припинення впливу капіталів за кордон; збалансований розвиток бюджетної сфери; внутрішню і зовнішню захищеність національної валюти, її стабільність, захист інтересів вкладників; здійснення виваженої політики внутрішніх та зовнішніх запозичень.

Окрім того, моніторинг потенційних і реальних загроз фінансовій безпеці та усунення передумов їх виникнення дасть змогу посилити фінансову безпеку через вжиття адекватних і своєчасних заходів [12].

Методологія оцінки рівня безпеки можлива й за використання методів класичної теорії ймовірності. За цією теорією, ймовірністю події (у цьому випадку – існування загрози безпеці) є відношення кількості рівно ймовірних варіантів (виникнення ризиків і потенційних загроз), що сприяють настанню цієї події (стану небезпеки), до кількості всіх можливих варіантів. У методиці визначення рівня економічної безпеки України є низка показників рівня фінансової безпеки (рис. 2).

Так, наближення індикаторів економічної безпеки до їх гранично допустимої величини свідчить про наростання загроз соціально-економічній стабільності суспільства, а перевищення граничних значень – про входження суспільства в зону нестабільності і соціальних конфліктів, фактично, про реальну загрозу економічній безпеці. Зважаючи на це, фінансову безпеку держави необхідно розглядати як деякий стан, що задовольняє

визначений набір граничних значень індикаторів. Окремі індикатори фінансової безпеки свідчать про певні існуючі негаразди, наявність диспропорцій тощо (табл. 2).

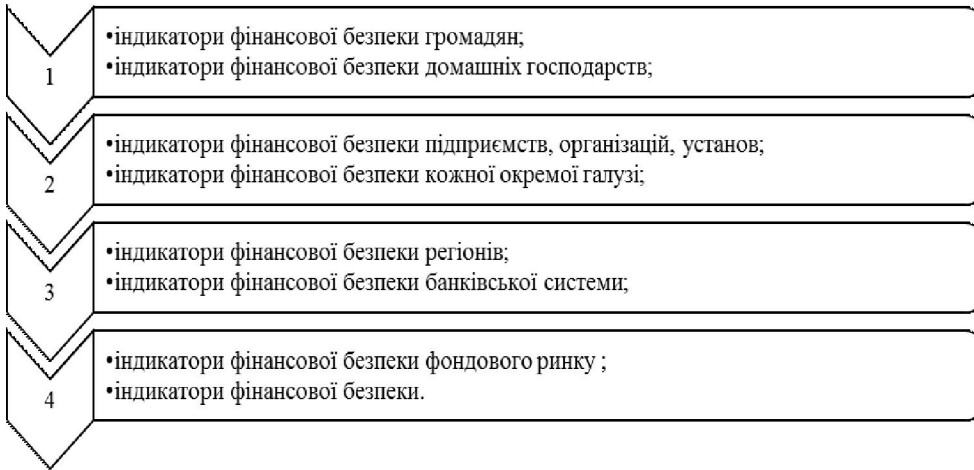

Рис. 2. Основні індикатори економічної безпеки при оцінюванні рівня фінансової безпеки держави [13]

Таблиця 2

Сигнали окремих індикаторів фінансової безпеки [14]

Види індикаторів	Про що сигналізують
Підвищення рівня і темпів інфляції, зростання заборгованості з заробітної плати, соціальних виплатах	Порушення принципу справедливості розподілу благ
Завищення відсоткових ставок, зниження частки довгострокових кредитів, зниження рівня рентабельності	Порушення принципу ефективності виробництва
Наявність бюджетного дефіциту	Розлад фінансової системи
Покриття бюджетного дефіциту зовнішніми позиками	Збільшення навантаження на платіжний баланс країни
Зростання частки втрат грошових доходів населення на придбання іноземної валюти	Втрата довіри до національної грошової одиниці
Наявність цінових диспропорцій	Завищена прибутковість одних галузей за заниженої прибутковості інших
Нарощування внутрішнього державного боргу в умовах падіння виробництва	Держава потрапляє до “боргової пастки”
Зростання зовнішньої заборгованості на фоні падіння виробництва	Зростання залежності економічної політики держави від інтересів держав-кредиторів
Значна нерівномірність доходів як по галузевій, так і по територіальній вертикалі і по демографічній горизонталі	Порушення умов збалансованого функціонування національної економіки

Також необхідно зазначити, що неприпустимим є приведення системи індикаторів у відповідність лише з фактичним станом національної економіки. Необхідно усвідомити існування перспектив і враховувати цей фактор. Також важливо зауважити, що не всі загрози фінансовій безпеці можуть бути формалізовані та мати кількісну характеристику [15].

Таким чином, створення повноцінного механізму забезпечення фінансової безпеки держави передбачає, насамперед, вирішення широкого кола проблем, що стосуються формування критеріїв та принципів забезпечення фінансової безпеки, визначення пріоритетних національних інтересів у фінансовій сфері, здійснення постійного відстеження факторів, які зумовлюють загрозу фінансовій безпеці країни, а також вживання заходів щодо їх попередження та подолання. Окрім того, для створення механізму забезпечення фінансової безпеки необхідно вирішити цілий комплекс правових, структурно-організаційних, процедурних, кадрових, технологічних та ресурсних питань.

Що стосується систем забезпечення фінансової безпеки, то поки що поза належною структурною організацією залишається система відповідних інститутів і організаційно-управлінських структур, які мають займатися цією проблемою, концепція їх перспективної побудови. Додаткові труднощі у формуванні системи фінансової безпеки України пов'язані з відсутністю в країні координаційного центру, який, отримуючи інформацію з цієї проблематики від різних міністерств і відомств, мав би змогу узагальнити її і зробити відповідні висновки.

Аналіз оцінки фінансової безпеки показав, що провести на підприємстві діагностику рівня фінансової безпеки досить проблематично, оскільки у різноманітних підходах використовують різні критерії та індикатори. Це дає змогу стверджувати, що, визначаючи фінансову безпеку певним методом, ми не отримуємо достовірної оцінки фінансової безпеки підприємства. Тому предметом подальших досліджень може стати формування узагальненого підходу до оцінки фінансової безпеки підприємства.

Список використаної літератури

1. Сухоруков А., Ладюк О. Фінансова безпека держави : навч. посіб. К. : Центр навч. літ-ри, 2007. 192 с.
2. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. К. : Київський національний торговельно-економічний університет, 2001. 309 с.
3. Лісовська О. Л. Економічна політика і фінансова безпека України : навч. посіб. / Нац. акад. Служби безпеки України. К., 2003. 182 с.
4. Ліпкан В. А. Безпекознавство : навч. посіб. К. : Вид-во Європейського університету, 2003. 208 с.
5. Барський Ю. М. Показники оцінки фінансової безпеки регіону. URL : http://www.confcontact.com/2012_05_25/1_barskij.php.
6. Запоточний І. В., Захарченко В. І. Державне регулювання регіональної економіки / [за заг. ред. д. е. н., проф. В. І. Захарченка]. Х. ; Львів ; Одеса : ТОВ "Одісей", 2003. 592 с.
7. Губенко І. В. Особливості формування системи показників фінансової безпеки національної економіки // Науковий вісник УДІЕУ. 2011. № 4(12). С. 55—60.
8. Колісник О. Альтернативні підходи в теорії безпеки і їх застосування у фінансовій науці // Вісник ТНЕУ. 2006. № 15. URL : http://www.library.tane.edu.ua/index.php?op=visnyk&submenu=nauk_vydannya&go=archive&parent_uid=26.
9. Лісовська О. Л. Економічна політика і фінансова безпека України... 182 с.
10. Кравчук Н. Я. Фінансова безпека держави: реальність і доцільність в умовах глобалізації // Вісник Тернопільського академії народного господарства. 2000. Вип. 9. С. 121—126.

11. Толуб'як В. Підвищення ефективності підприємств комунальної власності у завданнях наповнення бюджетів місцевого самоврядування // Вісник НАДУ при Президентіві України. 2004. № 1. С. 257—264.

12. Козак Л. С., Федорук О. В. Тенденції розвитку й ефективність забезпечення європейської економічної безпеки в умовах глобалізації економіки // Управління проектами, системний аналіз і логістика. 2012. Вип. 10. С. 505—512. (Технічна серія). URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Upsal_2012_-10_92.pdf.

13. Донець Л. І., Ващенко Н. В. Економічна безпека підприємства. К. : Центр учб. літ., 2014. 240 с.

14. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. К., 2008. 48 с.

15. Рудик Н. В. Фінансова безпека в системі управління державними фінансами // Науковий вісник Херсонського державного університету. 2014. Вип. 5. С. 128—133.

*Стаття надійшла до редакції 01.03.2018
Схвалена до друку редколегією 27.03.2018*

L. Akimova

METHODOLOGICAL APPROACHES FOR ESTIMATION OF FINANCIAL SECURITY AT THE LEVEL OF PUBLIC INSTITUTIONS

The article analyzes various approaches of scientists to the assessment of financial security of the enterprise. The basic methods of ensuring financial security of the state are allocated. The risks are described in providing financial security of Ukraine. The main indicators of economic security are outlined when assessing the level of financial security of the state. Signals of individual financial security indicators are highlighted.

Key words: economic security of the state, indicators of financial security, threats to financial security, financial security, methodical approaches, analysis, indicators, criteria, functional structure.